

Zakoni o pučkim školama – njihova provedba i značenje (Osvrt na područje Vojne krajine, tj. Banske Hrvatske)

ZLATA ŽIVAKOVIĆ-KERŽE

J. J. Strossmayera 85
HR - 31 000 Osijek
zkerze@yahoo.com

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper

Primljeno/Received: 11.10. 2022.
Prihvaćeno/Accepted: 15.11.2022.

MARIJA BENIĆ PENAVAL

Odjel za ekonomiju i poslovnu ekonomiju
Sveučilište u Dubrovniku
Marija.benicpenava@gmail.com

ZVJEZDANA PENAVAL BREKALO

Fakultet za odgojno-obrazovne znanosti Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku
zpenavabrekalo@foozos.hr

Autorice u radu analiziraju provedbu i značenje zakona u pučkim školama na području slavonske Vojne krajine od kraja 18. stoljeća do druge polovine 19. stoljeća. Pri tome se drže vremenskog okvira od Zakona o narodnim školama koji je donesen 1777. godine i koji je osiguravao temeljnu pouku u elementarnim znanjima poput čitanja, pisanja, računanja i načina obrade zemlje, preko prvog hrvatskog školskog zakona 1874. godine, tj. Zakona ob ustroju pučkih škola i preparandijah za pučko učiteljstvo u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, do prvog jedinstvenog školskog Zakon o uređenju pučke nastave i obrazovanja pučkih učitelja u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji od 31. listopada 1888. godine. Bave se na primjeru škole u Strizivojnoj ustrojem škole, onodobnim ekonomskim prilikama koje su izravno utjecale na broj učenika obuhvaćenih redovnom nastavom, materijalnim položajem učitelja te planom i programom pučkih škola do završetka Prvoga svjetskog rata.

Ključne riječi: zakoni u pučkim školama, slavonska Vojna krajina, Banska Hrvatska, kraj 18. i 19. stoljeća, škola u Strizivojnoj

Provedba zakona o narodnim školama u Vojnoj krajini

U Austrijskoj Carevini, pa tako i u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji, posebice u Vojnoj krajini od druge polovine 18. stoljeća razvijala se snažnije prosvjeta i obrazovanje. Doba prosvijećenog apsolutizma carice Marije Terezije (1740.–1780.) i cara Josipa I. (1780.–1790.) označilo je razdoblje u kojem se osjetila potreba za povećanjem pismenosti širih masa poticanjem i unapređivanjem postojećih te otvaranjem novih pučkih (narodnih) škola.¹ Pri tome se nastojalo uz pomoć njemačkih učitelja više proširiti znanje njemačkoga jezika,

koji je ondje bio službeni, a u školi nastavni jezik. Istodobno se nije sprečavalo, troškom pojedinih općina, otvaranje tzv. narodnih škola s narodnim jezikom kao nastavnim i njemačkim kao obveznim predmetom. Obuka je dobila trajniju podlogu kada je carica Marija Terezija propisala krajem 1774. poznati školski red (*Allgemeine Schulordnung*) koji je objavio načelo obveznog školovanja i dao napokon osnovnom školstvu točno određen oblik.² Po tom školskom redu se, u svakome mjestu Vojne krajine ili bar u svakoj satniji, morala osnovati državna škola za osposobljavanje podoficirskog kadra, ali i sa zadatkom: *popraviti i uljuditi surovi krajiški puk*. Po carskoj naredbi gdje god je utemeljena

¹ Erich Zollner, Therese Schussel, *Povijest Austrije*, Zagreb 1997., str. 243.

² Jaroslav Šidak, »Jedno stoljeće u razvoju školstva u hrvatskim zemljama od 1773. do 1874.«, *Kroz pet stoljeća hrvatske povijesti*, Zagreb 1981., str. 189.

župa podignuta je i škola. *Zakon o narodnim školama* donesen je 1777. i osiguravao je temeljnu pouku u elementarnim znanjima poput čitanja, pisanja, računanja te načina obrade zemlje. I vjeronauk je zauzimao značajno mjesto. Na temelju toga propisa i zakona car Josip II. odredio je 1780. da se u Vojnoj krajini, u sjedištu svakog satništva, otvore njemačke trivijalne škole. Te su se škole uzdržavale od dohotka krajiške zaklade, a župnici su bili dužni *podjeljivati obuku u vjeri u hrvatskom i njemačkom jeziku*. U tim školama se, uz vjeronauk, učilo na njemačkom jeziku čitanje, pisanje i računanje. Svećenstvo je prema *Zakonu o narodnim školama* iz 1804. podupiralo državu u nadziranju škola. Ali, novi zakon nije donio bitne promjene jer su se i dalje narodne (pučke) škole dijelile na narodne za selo, a u većim mjestima i gradovima djelovale su normalne ili glavne škole. *Gdje ima 50 djece sposobne za školu, ima se škola otvoriti, pače i ondje, gdje je manje djece, ima se otvoriti škola, ako ima sredstava za izdržavanje istih*. I, nadalje, *mladež je školu slabo polazila, a za glavni razlog tomu nepolazu uzelo se, što se djeca upotrebljavaju za čuvanje blaga. Ta je činjenica bila povodom da je car odredio: gdje postoji narodna škola, imadu se roditelji siliti i strožim sredstvima, da šalju svoju djecu na obuku*.³

Prilikom otvaranja prvih javnih škola nisu postojali stručno osposobljeni učitelji. Taj su posao obavljali svećenici i to pretežno redovnici različitih crkvenih redova. Ali, masovnijim otvaranjem javnih škola, javila se potreba za učiteljima. Doduše, u to je doba učiteljem mogao postati svatko tko je znao čitati i pisati jer se to smatralo dovoljnim za učenje drugih. No, vrlo brzo uočilo se da to nije dovoljno, nego je trebalo znati i kako naučiti drugoga. Stoga se javila potreba za pedagoškim obrazovanjem učitelja.⁴

Rješenjem dvorske vojne komisije od 19. rujna 1829. propisano je za područje Vojne krajine osnivanje općinskih narodnih škola koje su polazili dječaci i djevojčice. Tom je naredbom određeno *da se ondje, gdje nema narodnih škola, imadu uvesti elementarni razredi*.⁵

O glavnim i trivijalnim školama

U prvoj polovini 19. stoljeća u slavonskoj Vojnoj krajini u svakom štabskom mjestu otvaraju se brojne *Oberschule* ili tzv. glavne škole i *Unterschule* ili tzv. tri-

vijalne škole, koje su djelovale do 1871. godine. U glavnim, četverorazrednim školama se po propisanoj *normalnoj metodi* obučavao *vjeronauk, krasnopis i kazivanja u pero, više računstvo, njemački jezik, sastavljanje listova i drugih pismenih sastavaka te zemljopis*. Škola je služila i za obrazovanje seoskih pučkih učitelja. U četvrtom razredu *nalazili su se još ostaci prijašnje osnove i to: praktična obuka u geometriji, crtice iz prirodopisa, iz graditeljstva polaganje temelja i zida te crtanje po Laudereru*. U trivijalnim školama podučavalo se *po normalnoj metodi: u čitanju, pisanju, računanju, pravopisu te vjerouci*. *Ostali su još kao učevni predmeti: razdjeljenje austrijskog carstva; iz gospodarstva: naputak za sijanje žitarica, koruna, graška, repe, lana i konoplja*. Do 1855. trivijalke su bile dvorazredne, a od te godine dobivaju još i III. razred. Pored navedenih škola u slavonskoj Vojnoj krajini djelovale su djevojačke škole (u Mitrovici i Novoj Gradiški), u Vinkovcima geometrijska škola i gimnazija. U to doba se u gimnaziji djecu krajišnika pripremala za svećeničko zvanje. Pravoslavni su u slavonskoj Vojnoj krajini, izuzevši vojne komunitete, imali 51 školu u petrovaradinskoj pukovnici i jednu u gradiškoj pukovnici.⁶

S početka se u Krajini pri uškolavanju učenika pazilo u prvom redu na to da su učenici krepki i zdravi, lijepa stasa i uzrasta i da potječu iz bogatih zadruga. Da se ne bi ušuljao u školu i koji tupoglav učenik, preporučivale su oblasti, da se pri uškolavanju upita za savjet u tom pogledu i sam župnik, koji je bio obvezan poučavati djecu u vjerouci i prije polaska u školu. S početka su odredili da se u školu primaju dječaci, koji su navršili sedmu ili osmu godinu. Poslije su vidjeli da su to premladi dječaci za školu, jer ako su i polazili školu po šest godina, nijesu bili sposobni za vojničku službu, kad bi ostavili školu. Zato se poslije odredilo da se upisuju u školu djeca s navršenom devetom ili desetom godinom, pa će onda moći odmah po svršetku škole poći u vojničku službu. Otvaranjem državnih škola (glavna, trivijalna i normalna) materijalni je položaj učitelja poboljšan i stvorena im je životna sigurnost. Učiteljima je određena mjesečna državna plaća, a od općina stanarina u naravi ili u novcu i drva za ogrjev u naravi. Upravne i školske vlasti pratile su rad učitelja i ponekad ih predlagale za dodatnu nagradu.⁷

³ Antun Cuvaj, *Građa za povijest školstva Kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, Zagreb 1910., Svezak I., 525; Svezak II., 91, 94; Emerik Munjiza, *Osnovna škola Ivana Filipovića u Velikoj Kapanici 1764.–1984.*, Zagreb 1984., 20-25; A. Cuvaj, *Građa za povijest školstva...*, svezak II., 171, 172.

⁴ E. Munjiza, *Osnovna škola Ivana Filipovića*, str. 25, 40.

⁵ A. Cuvaj, *Građa za povijest školstva...*, Svezak II., str. 491.

⁶ Isto, str. 149, 150, 448-450, 493-495.

⁷ Isto, str. 101, 102, 115.

Prvi školski zakon za područje Vojne krajine

Prvi školski zakon za područje Vojne krajine donesen je 8. lipnja 1871. godine. Škole je podijelio u dvije vrste: opće pučke škole (elementarne) i građanske škole (kasnije više pučke škole). Škole su bile javni zavodi financirani ili iz krajiškog budžeta ili novcem općine. Prema tom zakonu opća pučka škola imala je četiri razreda, ali je mogla trajati i 6 godina. Naime, *svršivši opće pučke učione mogu učenici prijeći u peti razred više pučke učione (građanske škole)*. U školu su djeca, oba spola, morala poći s navršenom šestom godinom, a gdje je škola bila udaljenija s navršenom sedmom godinom. *Valja svagdje, gdje to sredstva dopuštaju, nastojati, da se obstojeće mješovite učione razdruže po spolovima i da se ustrojavaju posebne djevojačke učione*. Nastavni predmeti opće pučke škole bili su: *u nauku vjere i ćudorednosti; u jezicima; u računanju; u onom što je najpotrebnije znati iz prirodnoznanstva (prirodopisa i prirodoslovlja); u zemljopisu i povijesti (s osobitim obzirom na domovinu i na njezin sustav), u pisanju; u mjerstvenom likoslovlju, u pjevanju; u vježbanju tiela i poljskom gospodarstvu za dječake te u ženskom ručnom djelu i kućanstvu za djevojke. Koliko treba od svakog učevnog predmeta predavati, ravna se postepenu, na kojem svaka učiona stoji pogledom na broj raspoloživih učiteljskih silah. O tome zavisi takodjer da li se nastava ima protegnuti i na druge, ovdje navedene učevne predmete*. Mjesno školsko vijeće činili su: *mjestni glavnik kao predsjednik, školski kateheta, jedan ili dva učitelja i dva člana općinskog zastupstva*. Taj je zakon i školski zakon iz 1874. na području Banske Hrvatske regulirao mirovine učitelja i status njihovih udovica.⁸

Ukidanje Vojne krajine i prijelaz na jedinstveni školski zakon

Godine 1881. ukinuta je Vojna krajina, a nakon izbora na području bivše Vojne krajine 1883. obavljeno je administrativno-teritorijalno preuređenje; ukinuta su krajiška okružja i uključena u jedinstven županijski sustav. Nakon toliko stoljeća prestala je djelovati austrijska vojna vlast, ukinuta je zasebna krajiška zemaljska vlada u Zagrebu, a uprava nad krajiškim hrvatskim područjem prelazi konačno u ruke bana Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.⁹

Prvi jedinstveni školski zakon, *Zakon o uređenju pučke nastave i obrazovanja pučkih učitelja u kraljevina Hrvatskoj i Slavoniji*, od 31. listopada 1888., razlikovao se od ranije donesenih zakona (krajiškog iz 1871. i civilnog donesenog 14. listopada 1874. godine). Redovna obuka u nižoj pučkoj školi, po novom zakonu, trajala je četiri godine. Opetovnica je bila spojena s nižom pučkom školom i obvezna za sve koji nisu nastavljali višu pučku školu, a trajala je dvije godine i održavala se četvrtkom i nedjeljom. *Sposobnost za polaz škole počinje s navršenom šestom godinom; obveznost pako na polaz škole nastaje s navršenom sedmom godinom života*. Nastavni predmeti u nižoj pučkoj školi bili su: *nauk vjere; materinski jezik – čitanje, pisanje, slovnica, vježbe u govoru i pismenom izrazu misli; računstvo i geometrijsko oblikoslovlje; najvažnije iz zemljopisa, povijesti, fizike, i prirodopisa na temelju čitanaka; krasopis; risanje; svjetovno i crkveno pjevanje; gimnastika; praktična uputa u najvažnije struke gospodarstva*. Nastavni jezik u pučkim školama bio je hrvatski ili srpski. Tjedna se nastava održavala s najviše 25 sati, izuzevši gimnastiku, pjevanje i ine praktične vježbe. Školski su praznici u nižim pučkim školama u školskoj godini, osim nedjelja, blagdana i četvrtaka, trajali dva mjeseca. Škole su mogle imati jednoga do četiri učitelja. Ako je na nižoj pučkoj školi bilo više učitelja, jedan je morao postati ravnajući. U obospolnim školama mogla je biti namještena i učiteljica. Svaki je učitelj obučavao u posebnoj učionici. Ovim zakonom uređen je i način obrazovanja pučkih učitelja i njihov položaj.¹⁰

PROVEDBA I ZNAČENJE

Niža narodna škola u Strizivojnoj

Prvi podatak o školi u Strizivojnoj potječe iz 1830. godine. Niža narodna škola u Strizivojnoj nalazila se u *nekoj graničarskoj kući*. Bila je to veća građevina tipična izgleda, masivnih zidova, duga hodnika s lukovima, visokih uskih prozora. U toj se zgradi nalazio stan s dvije sobe, kuhinjom i smočnicom. Služila je kao časnički stan, a u razdoblju od 1830. do 1858. u toj zgradi jedna je soba bila učionica škole za sve učenike. Nastava se odvijala dvije godine u redovnoj nastavi i dvije godine kao opetovnica; u njoj se učilo čitanje, pisanje, računa-

⁸ *Zbirka zakonah i naredbah za Vojnu krajinu*, Budim 1871.; A. Cuvaj, *Građa za povijest školstva...*, Svezak VI., str. 125, 126, 144, 150, 152, 153, 155, 158.

⁹ Božena Vranješ-Šoljan, »Županijsko uređenje u posljednjoj fazi postojanja (1881.–1918.)«, *Hrvatske županije kroz stoljeća* (gl. ur. Franko Mirošević), Zagreb 1996., str. 102, 108.

¹⁰ Školski zakon od 31. listopada 1888. s provedbenim naredbama i načelnim rješidbama (pribrao i uredio Antun Cuvaj), Zagreb 1901., 1., 279, 25, 220, 235–278, 42, 47, 65, 121, 124, 126, 659.

nje i vjeronauk. Ta seoska škola razlikovala se od gradskih škola po broju učitelja i po *naučnim* predmetima. Osim katehete, predavao je često jedan ili ponekad dva učitelja. Učitelj je sklapao ugovor s općinom o uzdržavanju. Roditelji nisu rado davali djecu u školu, što zbog siromaštva, što zbog potrebe sudjelovanja djece u poljoprivrednim radovima.¹¹ Od 1866. uvedena je praksa da se prazna učiteljska mjesta popunjavaju natječajem.¹²

Godine 1858. izgrađena je u Strizivojnoj prva školska zgrada. Nalazila se na mjestu današnje Osnovne škole *Ivana Brlić Mažuranić*, oko pola kilometra zapadno od župne crkve sv. Martina biskupa¹³ i časničkog stana. Sastojala se od učionice i stana za učitelja (dvije sobe, kuhinja i smočnica) te gospodarskih objekata – vrt i dva jutra zemlje. Budući da sva djeca nisu pohađala nastavu, škola je uglavnom zadovoljavala potrebe. Ukidanjem Vojne krajine časnički stan (*graničarska kuća*) u kojem je djelovala škola poklonjen je mjesnoj općini, koja je u tim prostorima 1875. godine otvorila Djevojačku školu.¹⁴

Prvi učitelj u Strizivojnoj bio je isluženi graničarski kaplar Gjuro Ivanetić. Radio je do 1840. jer biskupska vizitacija iz te godine kratko navodi da u Strizivojnoj službuje osamnaestogodišnji Ilija Damjanović *koji – budući je rodom iz sela – stanuje kod roditelja*. O njegovu obrazovanju može se samo nagađati. Kao učitelja zatiče ga i vizitacija iz 1851. godine o čemu nema nikakvih drugih pojedinosti.¹⁵ Od 1851. do 1858. učitelj je Stanko Ivanetić, od 1858. do 1863. Antun Kolarević, od 1863. do 1865. N. Divić, od 1865. do 1869. Vinko Baćani, od 1869. do 1871. Ivo Andrić, od 1871. do 1879. Mato Egešić, a od 1879. do 1881. Franjo Andres.¹⁶

Opća pučka škola

Na temelju Prvog školskog zakona za područje Vojne krajine u Strizivojnoj je 1878. godine škola postala Opća pučka škola, s četverogodišnjim nastavnim programom. Kao četverorazredna je te školske godine 1878./1879. imala upisanih 90 učenika, što je po tom Zakonu iz 1871. tražilo rad dvojice učitelja. Učitelj je bio

javni službenik koji je plaću primao iz školske blagajne. Imao je pravo na školski stan, dobivao je određenu količinu ogrjevnog drva, a koristio je u Strizivojnoj od 1876. školski vrt u veličini od 2 ara. Iako je žensko učiteljsko osoblje bilo u svim pravima izjednačeno s muškim, stanje se mijenjalo kada bi se prekršio celibat. Naime, udajom je učiteljica morala dobrovoljno napustiti službu. Ako je do dana udaje radila pet i više godina, dobila je otpremninu u visini jednogodišnje plaće. Taj je zakon i školski zakon iz 1874. na području Banske / Civilne Hrvatske regulirao mirovine učitelja i status njihovih udovica. Rad škole i učiteljskog osoblja kontrolirao je i nadalje školski odbor na čelu sa župnikom msgr. Josipom Vallingerom, koji je ujedno bio i mjesni školski nadzornik. U školskoj godini 1881./1882. u Strizivojnoj dolazi bračni par Krajnović; Nikola, kao ravnajući učitelj do smrti 1907. godine, i njegova supruga Marijana Krajnović, kao prava učiteljica do 1909. godine.¹⁷

Primjenom prvog jedinstvenog školskog zakona, *Zakon o uređenju pučke nastave i obrazovanja pučkih učitelja u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji*, od 31. listopada 1888., nije došlo do nekih promjena. Redovna obuka u nižim pučkim školama i nadalje je trajala četiri godine. Prazna učiteljska mjesta popunjavala su se natječajem, a prema članku 128. novoga zakona učiteljskom osoblju pripadao je besplatan stan, drva za ogrjev i na selu po mogućnosti vrt.¹⁸

Učiteljskom osoblju Niže pučke škole u Strizivojnoj drva za ogrjev osiguravala je Brodska imovna općina u Vinkovcima te ih je morala o svom trošku nabaviti, izraditi i dovesti. Nastava u školi nije održavana na opće zapovijedane blagdane (Božić, Uskrs i Duhove) te na spomendan sv. Valentina (14. veljače), zaštitnika župe. Iako nastave nije bilo ni 17. siječnja, na spomendan sv. Antuna Opata, ni 15. lipnja, na spomendan sv. Vida, taj se prekid morao nadoknaditi prvoga slobodnog četvrtka. Naime, tih se dana nastava nije mogla održavati jer *Crkva je tik do škole, pa odrasla mladež obojega spola dolazi rano k misi, čekajući dok misa počne stoji u skupovima pred crkvom i školom: ovako skupljena više, potcikuje i obuku smeta*.¹⁹

¹¹ Isto, str. 487, 202, 205, 208.

¹² *Povijest školstva i pedagogije* (gl. ur. Dragutin Franković), Zagreb 1958.

¹³ Izgrađena je 1836. godine, a proširena 1937. godine.

¹⁴ Zlata Živaković-Kerže, »Škola u Strizivojnoj 1830.–2000.«, *Škola u Strizivojnoj 1830.–2000.*, Strizivojna 2001., 32, 33.

¹⁵ L. Čelap, »Stanovnici Brodske regimente u 18. i 19. stoljeću«, *Godišnjak Pododborna Matice hrvatske*, br. 4., Vinkovci 1965., str. 25.

¹⁶ Z. Živaković-Kerže, »Škola u Strizivojnoj 1830...«, str. 31.

¹⁷ Pismohrana škole, Knjiga Zapisnika sjednica Općinskog školskog odbora u Strizivojnoj, 1891.–1905.; Sjednica Općinskog školskog odbora održana 11. listopada 1901.; Predmetni spis o školskom vrtu u svežnju 1910. godine; Knjiga Zapisnika sjednica Općinskog školskog odbora u Strizivojnoj, 1907.–1936., Zapisnik od 12. X 1907.; 11. VII. 1908.

¹⁸ Školski zakon od 31. listopada 1888. s provedbenim naredbama i načelnim rješidbama (pribrao i uredio Antun Cuvaj), Zagreb 1901., 1., 279., 25., 220., 235.–278., 42., 47., 65., 121., 124., 126., 659.

¹⁹ Z. Živaković-Kerže, »Škola u Strizivojnoj 1830...«, str. 34.

Zarazne bolesti često su zatvarale školska vrata. Tako je epidemija difterije vladala u Strizivojnoj više od dva mjeseca pa nastave nije bilo od 25. listopada 1891. do 18. siječnja sljedeće godine. Zbog toga je produžena školska godina 1891./'92. te su godišnji ispiti za sve učenike održani tek 29. srpnja 1892. godine. Toga su dana nastupili i ljetni školski praznici.²⁰ Početak sljedeće školske godine ukazao je na ranije postojeće probleme vezane za tzv. *nemarnike*, tj. djecu koja nisu redovito pohađala nastavu. Općinski školski odbor odlučio je na izvanrednoj sjednici održanoj 19. svibnja 1893., a na temelju čl. 41. *Zakon o uređenju pučke nastave i obrazovanja pučkih učitelja u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji*, da Općinsko poglavarstvo najstrože kazni roditelje i time ih prisili da djecu redovito šalju u školu. Posebice se obratila pozornost na *kažnjavanje roditelja opetovnjaka i nemarnika koji su rijetko dolazili u školu*. Na toj je sjednici seoski starješina Franjo Glavačević zamolio Kraljevsku županijsku vlast u Osijeku da školska godina u Nižoj pučkoj školi u Strizivojnoj, zbog gospodarskih razloga, završi krajem lipnja i počne 1. rujna. Naime, stanovništvo toga slavonskog mjesta bavilo se isključivo poljodjelstvom pa su u srpnju, u doba žetve, djeca odlazila na rad u polje, tj. ostajala kod kuća ne odlazeći na nastavu u školu. Članovi školskog odbora ovu su zamolbu potkrijepili i time što velike vrućine u srpnju i kolovozu iscrpljuju djecu, koja zbog velike žege ne mogu pratiti nastavu. Kao i u ranijim školskim godinama Tedeum, tj. svečana misa zahvalnica za uspješan kraj školske godine bila je u župnoj crkvi. Misu je predvodio župnik Josip Vallinger. Tijekom 1893. izvršeni su manji građevinski radovi na školskoj zgradi.²¹

U školskoj godini 1893./1894. u Nižoj pučkoj školi upisano je 143 učenika.

Škola nije imala školski vrt, iako ga je po zakonu iz 1888. godine morala imati kao pokušalište. No, vrtove su imali učitelj i učiteljica pored župne crkve pa se školska mladež obučavala u njihovim vrtovima. Uzgojene voćke učitelj Krajnović dijelio je školskoj mladeži i stanovnicima Strizivojne. Školske godine 1894./'95. učiteljica Marijana Krajnović navršila je 20 godina revnog službovanja i dobila četvrti po redu tzv. petogodišnji doplatk temeljen na paragrafu 130. školskog zakona. I učitelj i učiteljica dobivali su doplatke na plaću i u narednim petogodišnjim razdobljima. Kao i u ranijim školskim godinama, tako i te školske godine u jednoj

Tablica 1. Broj učenika u školskoj godini 1893./1894.

I. razred	II. razred	III. razred	IV. razred
47	33	30	33

Izvor: Pismohrana OŠ Ivane Brlić-Mažuranić iz Strizivojne, Knjiga Zapisnika sjednica Općinskog školskog odbora u Strizivojnoj, 1893.

učionici nije bilo dovoljno mjesta za sve učenike, bez obzira što je u svakoj klupi sjedilo po 6 učenika. Školski je odbor, stoga, predložio da se uvede poludnevna obuka. Tako su od te školske godine učenici I. i II. razreda pohađali nastavu prijepodne od 8.00 do 11.00, a III. i IV. razreda poslijepodne od 14.00 do 16.00 sati. Potreba za još jednom učionicom bila je velika pa je početkom listopada 1894. Općinsko poglavarstvo u Vrpolju odobrilo izgradnju nove zgrade u Strizivojnoj s učionicom za učenike I. i II. razreda. Ali, kako je tada općina Vrpolje već izdvojila novčana sredstva za popravak župnoga stana i župne crkve u Strizivojnoj, morao se školski odbor za potreban novac obratiti Kr. zemaljskoj vladi u Zagrebu, Kr. kotarskoj oblasti u Đakovu, Gospodarstvenom uredu u Vinkovcima te Brodskoj imovnoj općini.²²

Nakon stalnog opetovnog traženja vezanog za završetak i početak školske godine ipak je od školske godine 1895./1896. nastava završavala krajem lipnja, a ne srpnja te počinjala početkom rujna. Tedeum u župnoj crkvi za završetak školske godine 1896./1897. bio je 28. lipnja 1897., nakon uspješno završenih školskih ispita. Učitelj Krajnović dobio je toga ljeta petogodišnji doplatk na plaću. Od školske godine 1897./1898. pa nadalje, po naredbi Kr. županijske vlasti u Osijeku, ocjenjivao se rad učiteljskog osoblja ovako: *Rad učiteljskog osoblja u Strizivojnoj na Pučkoj školi bio je revan, ćudoredno i društveno ponašanje pohvalno, pedagoški-didaktična vještina hvalevrična, a napredak postignut uspješan*. I početak školske godine 1898./1899. zadao je velike brige školskom odboru u pogledu nedolaska jednoga dijela djece na nastavu i provođenja mjera kažnjavanja roditelja zbog njihove odsutnosti. *Roditelji nemarnih polaznika kažnjeni su opomenom, a opetovnjaci su morali dolaziti na vjeronauk*. Bolesna su se djeca prijavljivala učitelju ili učiteljici te kod liječnika dobivala liječničku svjedodžbu. Kako je u školskim godinama od 1896. do 1899. u Strizivojnoj često vladala groznica,

²⁰ Pismohrana škole, Knjiga Zapisnika sjednica Općinskog školskog odbora u Strizivojnoj, 1907.–1936., Zapisnik od 29. VII. 1892.

²¹ Školski zakon od 31. listopada 1888..., n. dj., 208-213.; Pismohrana škole, Knjiga Zapisnika sjednica Općinskog školskog odbora u Strizivojnoj, 1891.–1905.

²² Pismohrana škole, Knjiga Zapisnika sjednica Općinskog školskog odbora u Strizivojnoj, 1891.–1905.; Školski zakon od 31. listopada 1888..., n. dj., 664.

Slika 1. U vrijeme radova u polju mnoga djeca nisu dolazila na nastavu; vršidba u Strizivojini

školska je mladež bila boležljiva pa je školski odbor od 1. listopada 1899. tražilo besplatne liječničke preglede na početku školske godine. I u narednim razdobljima odbor se suočavao s brojnim zahtjevima roditelja koji zbog siromaštva i velikoga broja ukućana (djece) nisu mogli djecu školovati pa su ih ispisivali, uz pojedinačna odobrenja školskoga odbora.²³

NASTAVA I U NOVOJ ŠKOLSKOJ ZGRADI

U roljeće 1900. godine župnik Josip Vallinger svečano je kolaudirao (predao na upotrebu) novu prizemnu školsku zgradu²⁴ sagrađenu nakon šestogodišnjeg traženja. Nalazila se uz postojeću zgradu škole. U novoj

zgradi nastavu su, uz bolje radne uvjete, zajedno slušali učenici I. i II. razreda. Ta je izgradnja oslobodila vanjsku učionicu u časničkom stanu udaljenu 500 m od školske zgrade. Na zahtjev ravnajućeg učitelja Nikole Krajnovića, općinsko je poglavarstvo te godine pregradilo učionicu u časničkom stanu u dvije manje sobe i tako proširilo postojeći stan ravnajućeg učitelja u kojem su od 1881. godine živjeli Nikola i Marijana Krajnović. Od 1900. učiteljska obitelj Krajnović, iako bez djece, živjela je u golemoj kući sa četiri sobe, vrtom i voćnjakom. Od 1908. taj će stan i nadalje biti za obitelj ravnajućeg učitelja, a učiteljica ili drugi učitelj stanovat će u školskom, manjem, stanu.²⁵

U Strizivojini su od 19. do 21. listopada 1900. oci dominikanci služili pučke misije pa je školski odbor odobrio *obustavljanje obuke u subotu da bi djeca prisustvovala misijama*. U svim školskim godinama sva škol-

²³ Pismohrana škole, Knjiga Zapisnika sjednica Općinskog školskog odbora u Strizivojini, 1891.–1905.; Knjiga sjedničkih zapisnika 1907.–1936., Zapisnik od 19. VI. 1909.

²⁴ Zgrada je srušena 1970. godine.

²⁵ Pismohrana škole, Knjiga Zapisnika sjednica Općinskog školskog odbora u Strizivojini, 1891.–1905.; Knjiga sjedničkih zapisnika 1907.–1936., Zapisnik izvanredne školske sjednice održane 18. VII. 1908.

Slika 2. Snaše iz Strizivojne uključene u sakupljanje sijena

ska mladež se, uoči Božića i Uskrsa, u zakazano vrijeme, ispovijedala i pričešćivala. Učenici su se pričešćivali i na kraju školske godine za vrijeme mise zahvalnice, Tedeuma.²⁶

Ravnajući učitelj Krajnović podnio je početkom listopada 1901. zamolbu na učiteljsko mjesto na Dječackoj pučkoj školi u Zagrebu. Iako je na izvanrednoj sjednici školskoga odbora od 11. listopada dobio najbolje preporuke, ostao je u Strizivojni do svoje smrti 1907. godine. Vrata Niže pučke škole bila su nekoliko tjedana zatvorena kada je u listopadu 1903. među školskom djecom zavladao epidemija ospica. Da se riješi pitanje tzv. školskih odsutnika, školski je odbor odlučio da se od ožujka 1905. kažnjavaju roditelji koji nisu redovito slali djecu u školu. Kazna je bila u visini jedne krune, a predlagale su se, ako ne bude promjene na bolje, *i veće kazne*.²⁷

Nakon smrti učitelja Krajnovića, odlukom Kr. županijske oblasti u Osijeku, na njegovo je mjesto postavljen

Dragutin Cvenić, suplent (učitelj početnik), koji je pozdravljen na redovitoj sjednici školskoga odbora 12. lipnja 1907. godine. U Strizivojnu je došao iz Ivanovca, mjesta nedaleko od Osijeka. Učitelju Cveniću školski je odbor predao Nižu pučku školu na upravu. Te je školske godine za ravnajućeg učitelja postavljen Dujmo Rončević. Nastava je počela 10. rujna 1907., ali je već 29. rujna prekinuta i nije se odvijala 37 dana zbog velike epidemije škrteti (šarlaha), difterije, ospica i svraba. Iako su Kr. kotarska oblast u Đakovu i Općinsko poglavarstvo u Vrpolju odlučili da se produži nastava do 24. srpnja 1908. godine, ipak se nastava odvijala samo do 11. srpnja. Naime, jaka vrućina toga ljeta, poljski poslovi u kojima su sudjelovala starija djeca i dotad ostvarivana nastava omogućili su skraćanje planirane nadoknade nastave.²⁸

Odobreni proračun škole, kao i u potonjim godinama uz manje promjene, podmirivao je plaću podvornika, kupovinu školskih časopisa *Službeni glasnik*, *Vje-*

²⁶ Isto, Zapisnik od 25. II. 1908.

²⁷ Isto, Knjiga Zapisnika sjednica Općinskog školskog odbora u Strizivojni, 1891.–1905.

²⁸ Isto, Poslovni zapisnik od 1908. do 1915.; Godina 1908. spis br. 1.

snik Virovitičke županije, Domaće ognjište, Pčela, Škola, Prijatelj slijepih i gluhoonijemih, Napredak i Smilje, održavanje školske knjižnice, kupovinu nagradnih knjiga, uvez imenika i knjiga u knjižnici, održavanje školskih zgrada, popravak i bojanje školskih ploča, nabavu zastora za 8 prozora, kupovinu američkog ulja za mazanje podova, dnevnicu učiteljskom osoblju za sastanke, popravak prozora na stanu učiteljice, novčana sredstva za tintu, kredu, spužve, metle, četke i ostale pisarničke potrepštine za učiteljsko osoblje, 4 nove klupe u učionici III. i IV. razreda, za kupovinu vrtnoga oruđa te za čišćenje *toaleta*.²⁹

Preimenovanje škole i brojni premještaji učiteljskog osoblja

Kraljevska kotarska oblast u Đakovu poslala je školskom odboru naredbu Kr. županijske oblasti u Osijeku o točnom školskom pečatu koji mora slovit *Opća niža pučka škola*.³⁰ Školska godina 1908./1909. pokazala je da problema oko neredovitoga slanja djece u školu nije bilo. Ali, veliki su prigovori bili na roditelje *opetovnjaka* jer se opetovnica nije održavala. Školski je odbor, zbog neuspjeha u ostvarenju te vrste nastave, 19. studenoga 1908. odlučio da roditelje prijavljuje Kr. kotarskoj oblasti u Đakovo. Radi osiguravanja početka nastave u točno vrijeme, a redovito je četvrt ili pola sata kasnila zbog kašnjenja učitelja i učiteljice, odobrio je školski odbor 27. ožujka 1909. novac za nabavu školskoga sata. Na kraju te školske godine 19. lipnja 1909. školski je odbor ocijenio rad školskoga osoblja ovako: Ravnajući učitelj Dujmo Rončević dobio je, kao svo ranije učiteljsko osoblje, izvrsnu ocjenu svoga rada (*Rad: revan; Vladanje: pohvalno; Pedagogičko-didaktička vještina: hfale vriedna; Pedagogičko-didaktička vještina sama po sebi: uspješna.*) Ali, po prvi put, školski je odbor slabo ocijenio rad dugogodišnje prave učiteljice Marijane Krajnović (*Rad: uredan; Vladanje: ne bez prikora poradi osornosti i nepokornosti; Pedagogičko-didaktička vještina: napredna; Pedagogičko-didaktička vještina sama po sebi: dosta uspješna.*) Zbog toga je 12. srpnja te godine premještena u Golubince. U zapisniku je napisano i obrazloženo: *...učiteljica Marijana Krajnović površnjim vršenjem svojih zvaničnih dužnosti, nevršenjem religijskih dužnosti te nelijepim društvenim vladanjem u školskoj godini 1909. dala je povoda disciplinskoj istrazi na temelju koje je iz Strizivojne premještena*.³¹

Početak školske godine 1909./1910. počeo je primopredajom škole i školskoga inventara učitelju Ivanu Gjurinovcu. Naime, ravnajući učitelj Rončević premješten je na školu u Novu Jošavu, odnosno u Mikleuš, pa je 30. kolovoza 1909. njegovu dužnost preuzeo novi učitelj Gjurinovac. Učiteljica je te školske godine Barica Juzbašić. Školski je odbor 19. listopada poslao Kr. kotarskoj oblasti u Đakovo zamolbu učitelja Gjurinovca za imenovanje pravim učiteljem, a 3. studenoga takvu molbu i za učiteljicu Baricu Juzbašić, koja je rješenjem Kr. Zemaljske vlade u Zagrebu već 9. studenoga premještena na Pučku školu u Jakšić kod Požege. Toga je dana na temelju istoga rješenja u Opću nižu pučku školu stigla iz Cvitkovića prava učiteljica Stanislava Knežević. Ona se uselila u učiteljski stan uz školsku zgradu kojemu je pripadao vrt od 445 hvata (1 hvat = 1,896 m), školski vrt od 200 m², dvorište od 323 hvata i dva jutra oranice u polju tik do sela. Učitelj Gjurinovac već je stanovao u velikom stanu u bivšoj časničkoj zgradi uz koji su mu pripadali vrt od 352 hvata, dva jutra oranice te dvorište od 367 hvata. Na temelju naredbe Kr. Zemaljske vlade školski je odbor učitelja Gurinovca 20. prosinca 1909. imenovao pravim učiteljem. Te je školske godine, kao i mnogih ranijih, predsjednik školskoga odbora dugogodišnji župnik Josip Wallinger, a od školske godine 1910./1911. na toj je dužnosti vlč. Pavle Važić, novoimenovani *upravitelj ovoselske župe*. Te je godine u školskom vrtu bilo 48 stabala jabuka, 18 krušaka, 50 dudova i 4 stabla drugoga voća. Nastave u Općoj nižoj pučkoj školi nije bilo od 10. do 12. veljače 1911. jer su u selu *sv. ispovijest naroda* obavljali misionari *budući da drugih za to shodnijih prostorija* nije bilo, školski je odbor *obzirom na plemenitost i vrijednost samoga čina obavljenog rijetko u ovome mjestu po č. o. misionarima* odobrio da se *svagdanja obuka prekine 10. i 11. o. mj. kao i opetovna 12. o. mj. No nastava se ima nadoknaditi na prve zakonom ustanovljene praznike*. Školski je odbor 10. veljače te godine prihvatio zamolbu pravog učitelja Gjurinovca i imenovao ga ravnajućim učiteljem Opće niže pučke škole u Strizivojni. Na početku školske godine 1912./1913., točnije 20. rujna 1912., učitelj Gjurinovac premješten je u vježbaonicu Učiteljske škole u Osijek te je školski odbor primopredajno upravu škole dao učiteljici Knežević koja je, spletom okolnosti, samostalno vodila školu do početka polugodišta. Naime, iako je krajem rujna 1912. na Opću nižu pučku školu trebao iz Ivanovaca doći učitelj Martin Lesić, pitanje dolaska učitelja u Strizivojnu bit će riješeno tek u veljači sljedeće godine. U tom je razdoblju (od

²⁹ Isto.

³⁰ Isto, Poslovni zapisnik od 1908. do 1915.

³¹ Isto, Knjiga Zapisnika sjednica Općinskog školskog odbora u Strizivojni, 1907.–1936., Zapisnik od 19. lipnja 1909.; Posebni zapisnik od 1908. do 1915., 1909. predmet 82.

22. rujna 1912. do 21. veljače 1913.) učiteljica Knežević obučavala točno i savjesno svakodnevno od 8.00 do 12.00 sati u III., IV. i V. godištu, a od 14.00 do 16.00 sati I. i II. godište, što čini 30 sati tjedno. U opetovnici je obučavala četvrtkom i nedjeljom ženske i muške 5 sati tjedno, djevojčicama je u opetovnici držala i jedan sat ručni rad. Školski je odbor na svojoj sjednici od 22. prosinca 1912. izabrao, od četiri kandidata prijavljena na natječaj, Antuna Berakovića, učitelja iz Vrhovine, kojega je Kr. Zemaljska vlada u Zagrebu imenovala ravnajućim učiteljem 24. siječnja 1913., a Kr. kotarska oblast u Đakovu potvrdila 13. veljače. Novi je učitelj primio školsku imovinu u potpunom redu 20. veljače i zadržao se u selu vrlo kratko. Epidemija šarlaha u selu zatvorila je školu od 14. do 18. lipnja 1913. godine. O nepromijenjenom položaju učiteljica potvrđuje naredba Kr. Zemaljske vlade poslana školskom odboru 7. lipnja 1914. da se za udaju učiteljica, odnosno za namještenje udatih osposobljenih učiteljica mora tražiti dopuštenje od Vlade u Zagrebu.³²

ODLIKA RADA U RATNIM GODINAMA

Ratne operacije u Prvom svjetskom ratu uglavnom su mimoišle hrvatsko područje. Međutim, unatoč tomu, na bojišta su upućeni brojni hrvatski vojnici mobilizirani u postrojbama austro-ugarske vojske. Na samom početku rata 13 do 14 % od svih uvojačenih vojnika potjecalo je iz Hrvatske te Bosne i Hercegovine, što je bio najveći postotak u odnosu na druge mobilizirane narode, iako je stanovništvo tih zemalja činilo manje od 10 % ukupnog stanovništva Austro-Ugarske Monarhije.³³ Stoga je školski odbor Opće niže pučke škole već 25. svibnja 1914. za učitelja Antu Berakovića morao poslati Kr. kotarskoj oblasti u Brod na Savi učiteljske vojne pogodnosti – godina rođenja i novačenja. Na temelju poslanih podataka Beraković je u srpnju mobiliziran i poslan na Južnu (Balkansku) bojišnicu. Školu je Općinsko poglavarstvo 27. prosinca te godine obavijestilo da je učitelj Beraković poginuo na fronti u Srbiji. Zbog nastalih okolnosti školu je 22. ožujka 1915. pri-

mopredajno preuzeo učitelj Milodar Kuzmić, kojega je Kr. Zemaljska vlada, Odjel za bogoštovlje i nastavu, privremeno premjestila iz Letovčana-Novodorskog u Strizivojnu.³⁴

U Strizivojnoj je školski odbor na čelu s vlč. župnikom Pavlom Varžićem, mjesnim školskim nadzornikom, djelovao ustaljeno bez obzira na Prvi svjetski rat. No, ipak, poštivale su se stalne upute županijskih i općinskih poglavarstava, kao i Odjela za bogoštovlje i nastavu vezanih uz prikupljanje tople odjeće za vojsku, dobrovoljnih novčanih priloga, naručivanje vune za kape, pletenja čarapa i postava za vojnu odjeću, a sakupljalo se za vojsku tijekom ratnih godina (1914.–1918.) kupinovo i koprivino lišće za čaj, kao i kukuruzna perušina. Učitelj Kuzmić imenovan je 2. lipnja 1915. odbornikom za sakupljanje milodara za vojničke invalide, a 20. srpnja te godine stigla je odredba da do daljnjega mora voditi i administrativne poslove škole u Čajkovcima. (Vodio ih je do 21. listopada 1915. kada ih je preuzela Anka Štetić, imenovana učiteljica u Čajkovcima). U ratnim godinama završni ispiti u školi održavani su uobičajeno krajem lipnja, a upisi sposobnjaka u školu početkom srpnja. I godišnji proračuni nisu se ni po čemu razlikovali od prijašnjih. Polazak školske djece bio je marljiv uz opravdane izostanke radi obiteljskih i gospodarskih potreba. I ocjene učiteljskog osoblja, ravnajućeg učitelja Milodara Kuzmića i učiteljice Stanislave Knežević, bile su standardne: *Revno, Pohvalno, Hvale vrijedno, Uspješno*. U tom je razdoblju posebnim osobnim marom i djelovanjem učitelj Kuzmić osnovao u Strizivojnoj Gospodarsko društvo i Hrvatsku čitaonicu. U skromnoj čitaonici, smještenoj u staroj privatnoj katinici nedaleko od crkve, čitale su se novine. (Zgradu je kasnije koristio obučar, dok nije srušena.) U Gospodarskom je društvu Kuzmić svojim vodstvom i doprinosom nadoknađivao nedostatak u tim blagajničkim i tajničkim poslovima verzirane osobe.³⁵

UMJESTO ZAKLJUČKA

Raspadom Austro-Ugarske Monarhije te nakon stvaranja i kratkotrajnog opstanka Države Slovenaca,

³² Isto, svežanj 1910., Predmetni spis o školskom vrtu; Posebni zapisnik od 1908. do 1915., god. 1909. predmet 78., 96., 124. 138., 139., 175.; god. 1912., predmet 89., 117.; god. 1913., predmet 14., 46., 48. Knjiga Zapisnika sjednica Općinskog školskog odbora u Strizivojnoj, 1907.–1936., Zapisnik od 15. lipnja 1910.; 10. II. 1911.; 22. IX. 1912.; 24. IX. 1912.; 22. XII. 1912., 13. II. 1913.; 31. IV. 1913.; 15. VI. 1915.

³³ Z. Živaković-Kerže, Anamarija Lukić, »Kako je rat ušao i prolazio kroz grad Osijek (Dnevnički odjeci iz ratne 1914.)«, *Zbornik radova sa Znanstvenoga skupa Prvi svjetski rat – 1914. godina*, ur. Violeta Herman Kaurić, Zagreb, 2018., str. 528.

³⁴ Pismohrana škole, Posebni zapisnik od 1908. do 1915., god. 1914. predmet 25., 52., 53., 54., 87.; god. 1915., predmet 27., 28., 73., 77., 109., 133.

³⁵ Isto, god. 1914., predmet 78., 96.; Knjiga Zapisnika sjednica Općinskog školskog odbora u Strizivojnoj, 1907.–1936., Zapisnici 1914.–1918.

Hrvata i Srba, u Beogradu 1. prosinca 1918. stvoreno je Kraljevstvo / Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. U novoj državi ostalo je neriješeno više temeljnih pitanja kao npr.: nacionalno pitanje, centralistička vlast umjesto federalizma i demokracije, gospodarsko i financijsko podupiranje Srbije na štetu ostalih nesrpskih zemalja. Ovo je ujedinjenje bilo zapravo izdaja hrvatskih narodnih interesa te je omogućeno uvođenje centralističkoga velikosrpskog poretka. U prvim godinama nove države školstvo i prosvjeta zadržali su organizaciju koja se temeljila na ranijim školskim zakonima, ponajviše hrvatskog školskog zakona iz 1888. godine. U Beogradu je osnovano Ministarstvo prosvjete, a 1919. njegov stručno-savjetodavni organ Prosvjetni odbor. Na snagu je stupila 23. siječnja te godine naredba na temelju koje je ukinuta služba mjesnoga školskog namjesnika i uveden predsjednik školskog odbora. Vlasti su putem školskih nadzornika i kotarskih načelnika provodile svoje namjere u pogledu sve većeg ujedinjavanja školskog sustava.³⁶

Laws on folk schools - their implementation and meaning (Review of the area of Military Border, i.e. Banska Hrvatska)

Summary

Application of the *Law on Folk Schools*, which was passed in 1777, through the first Croatian school law in 1874, i.e. the *Law on the Organization of Folk Schools and Preparation for Folk Teaching in the Kingdoms of Croatia and Slavonia*, to the first unified school *Law on the Organization of Folk Teaching and education of public teachers in the kingdoms of Croatia and Slavonia* from 31 October 1888 provided basic instruction in elementary skills such as reading, writing and arithmetics. The implementation and meaning of these laws is described on the example of the school in Strizivojna, by means of elaborating on the school's structure, economic conditions of the time that directly affected the number of students included in regular classes, the material position of teachers and the plan and program of folk schools until the end of the First World War.

Keywords: laws in folk schools, Slavonian Military Frontier, Kingdom of Croatia and Slavonia, late 18th and 19th centuries, school in Strizivojna

³⁶ Ivica Golec, *Povijest školstva u Petrinji*, Petrinja 2000., str. 176.